Tarih İncelemeleri Dergisi
XL-1, 2025, 1-14
DOI: 10.18513/egetid.1642130

ÇIRAĞLIKTAN BAŞVEKİLLİĞE AHMED ÂRİFÎ PAŞA

Çetin AYKURT*

Öz

XIX. yüzyıl devlet adamlarından Ahmed Ârifî Paşa, Sultan Abdülaziz ve II. Abdülhamid dönemlerinde Osmanlı Devleti'ne hizmette bulunmuş, kendisine tevdi edilen görevleri sorumluluk içinde yapmaya çalışmış, her iki sultanın da güvenini kazanmıştır. Osmanlı Devleti bürokrasisi içinde saygın bir yeri olan Ahmed Ârifî Paşa, Dîvân-ı Hümâyun Kalemi'nde ilk memuriyet hayatına başlamıştır. Bâbıâli Tercüme Odası'nda görev yapmıştır. Kırım Harbi'ni sona erdiren Viyana ve Paris Konferanslarına Ali Paşa ile birlikte katılması kendisine diplomasi alanında büyük katkı sağlamıştır. Akabine Dîvân-ı Hümâyun beylikçiliği, Tophane Müşirliği Müsteşarlığı, Adliye Nezâreti İcra Cemiyeti Başkanlığı ve Hukuk Dairesi İkinci Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. Alt kademelerde belli bir tecrübe kazandıktan sonra Viyana ve Paris büyükelçiliklerine atanmıştır. Bu görevleri bir diplomatik nezaket içinde yürütmüş olan Paşa, Hâriciye, Maarif ve Adliye Nâzırlıklarında bulunmuştur. Sicill-i Ahval komisyonu ve Şûrâ- yı Devlet Reisliği görevlerinde de hizmet vermiştir. Daha sonra II. Abdülhamid tarafından Başvekil olarak atanmıştır. II. Abdülhamid zamanında ikinci kez sadâret makamına getirilmek istenmiş olmasına rağmen sağlık problemlerinden dolayı kabul etmemiştir. Çevresine iyilik yapmayı seven bir şahsiyet olarak tanınan Ahmed Ârifî Paşa, birçok devlet tarafından nişan ile ödüllendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Biyografi, Ahmed Ârifî Paşa, Abdülaziz, II. Abdülhamid, Osmanlı Devleti*

Abstract

Ahmed Ârifî Pasha from Apprenticeship to Chief Deputy

Ahmed Ârifî Pasha, one of the statesmen of the XIXth century, tried to fulfil the duties entrusted to him responsibly. He served the Ottoman State during the reigns of Sultan Abdülaziz and Abdülhamid II. He gained the trust of both sultans. He was a personality who gained respectability within the bureaucracy of the Ottoman State. He first started his civil service life at the Dîvân-ı Hümâyun Pen. He worked at the Sublime Port Translation Room. His participation together with Ali Pasha in the Vienna and Paris conferences that ended the Crimean War made a great contribution to him in the field of diplomacy. Afterwards, he served as the Beylik of the Dîvân-ı Hümâyun, the Undersecretary of the Tophane Müşirlik, the Chairman of the Executive Society of the Ministry of Justice and the Second President of the Legal Department. After gaining a certain amount of experience at lower levels, he was appointed as ambassador to Vienna

* Doç. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yozgat.
E-Posta: dr.cetinaykurt@gmail.com ORCİD: 0000-0001-5467-8659
(Makale Gönderim Tarihi: 18.02.2025 - Makale Kabul Tarihi: 08.07.2025)

and Paris. He carried out these duties with diplomatic courtesy. He served as Minister of Foreign Affairs, Minister of Education and Minister of Justice. He served as the head of the Sicill-i Ahval Commission and the State Council. He was appointed as the Chief Deputy by Abdülhamid II. Although he was asked to be appointed to the office of sadâret for the second time during the reign of Abdülhamid II, he refused due to his health problems. He was a person who loved to do good to his environment. Ahmed Ârifî Pasha was awarded with orders by many states.
Keywords: *Biography, Ahmed Ârifî Pasha, Abdülaziz, II. Abdülhamid, The Ottoman State*

Giriş

Biyografi çalışmaları, 1980 tarihinden itibaren gelişmeye başlamış, 1990 tarihine gelindiğinde bu konudaki çalışmalar belli bir olgunluğa erişmiştir. Biyografi, beşerî bilimler ve toplum için vazgeçilmez bir faaliyet olarak ivme kazanmıştır;[1] ancak biyografiye konu olan şahsın kesinlikle objektif ve hakkaniyet ölçülerinde incelenmesi gerekmektedir.[2] Bu çalışmada Ahmed Arifî Paşa'nın biyografisi incelenecektir. Osmanlı Devleti'nin en buhranlı dönemlerinde devletine katkı vermeye çalışmıştır. Ahmed Ârifî Paşa, 1845 tarihinde ilk olarak Dîvân-ı Hümâyun Kalemi'nde memuriyet hayatına başlamıştır. Zaman içinde Osmanlı Devleti'nde farklı görevlerde bulunmak suretiyle Başvekillik makamına kadar yükselmiştir.[3] Hastalığı döneminde tekrar ikinci kez II. Abdülhamid tarafından başvekillik teklif edilmiş, ancak kendisi rahatsızlığından dolayı kabul etmemiştir. Ahmed Ârifî Paşa'nın görevleri esnasında karşılaştığı siyasî, sosyal ve ekonomik problemler bu biyografinin içeriğini teşkil edecektir.

Hayatı

Ahmed Ârifî Paşa, eski Hariciye Nâzırı Mehmed Şekib Paşa'nın oğludur. 1830 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Hususî dersler almıştır. Bunlar: Arabî, Farsî, Fransızca, coğrafya, tarih, ekonomi-politik, hukuk-u milel ve fenn-i tabakat'ül-arz dersleridir.[4]

1845 tarihinde Dîvân-ı Hümâyun Kalemi'nde çırağ edilmek suretiyle devlet memuriyetine ilk adımı atmıştır. Kalemde görevi sırasında dönemin âdeti olarak Ârifî mahlasını almış ve bu mahlasla şöhretlenmiştir.[5] 1847 tarihinde babası Mehmed Şekib, Viyana Sefiri iken sefâret birinci serkatipliğine atanmıştır.[6] İki sene o görevi ifâ ettikten sonra 1849 tarihinde İstanbul'a dönmüştür. Bâb-ı Âlî Tercüme Odası'na girmiştir.[7] 1855 tarihinde Kırım Harbi'ni sona erdiren Viyana Konferanslarına birinci murahhas Ali Paşa'nın başkâtibi sıfatıyla katılmıştır.[8] 1856 tarihinde de kendisine Dîvân-ı Hümâyun Beylikçiliği tevdi edilmiştir. 1871 tarihinde Mahmud Nedim Paşa'nın[9] sadrazamlığa atanması ile makam ve memuriyetlerde sık sık görev değişiklikleri olmuştur. Bundan

[1] Render 2024, s.13-14; ayrıca bkz. Akyıldız 2017, s. 219. Kırmızı 2013. Polat 2025.
[2] Aykurt 2024, s. 389.
[3] BOA,HR.SFR.3. 267/30.
[4] BOA, DH. SAİDd. 22/37.
[5] Pakalın 2021, s. 275.
[6] Gökbilgin 1978, s. 568.
[7] İnal 2013, s. 961.
[8] BOA, DH. SAİDd. 22/37.
[9] Akyıldız 2003, s. 374.

Ahmed Ârifî Paşa da nasibini almıştır.[10] O, Hariciye Nezâreti Müsteşarlığına ve ikinci defa Dîvân-ı Hümâyun Tercümanlığına atanmıştır. Akabine Tophane Müşirliği Müsteşarlığına, Adliye Nezâreti İcra Cemiyeti Başkanlığı ve Hukuk Dairesi İkinci Başkanlığı görevlerine atanmıştır.[11]

Ahmed Ârifî Paşa'yı bu atamalarda en rahatsız eden husus Tophane Müşirliği Müşteşârlığına atanması olmuştur. Ali Fuad[12] bu konuyu şu şekilde aktarmaktadır:

... bu tezkireyi kemâl-i hayretle alan Ârifî Bey Tophane'ye azimetle Müşîr Halil Paşa'nın odasına gider. Halil Paşa ne müsteşarlık ihdâsından ne de Ârifî Bey'in ta'yininden haberdâr olmadığından müşârun-ileyhin kendisini ziyâret için geldiğinden zâhib olarak bir hayli müddet karşı karşıya oturub musâhabet ederler. Nihâyet Halil Paşa "Beyefendi bir emriniz varsa infâz edelim" demeye mecbur olur. Ârifî Bey de tezkireyi göstererek "Makâm-ı âlinize müşteşâr ta'yîn olundum, anın için geldim" der. Halil Paşa bu tevcîh-i gayr-ı vecîhe ta'accüble "Zât-ı âlinizin topçulukla bir münâsebetiniz var mıdır?" diye sâul eder. Ârifî Bey de "Evet efendim vardır, bendehâneniz Bebek'tedir, Ramazan esnâsında iftâr ve imsâk vakitlerini i'lân için Rumelihisarı'na bir top getirirler, bendeniz de uzaktan top sesini işitirim" demesiyle Halil Paşa gülmeye başlayarak "Öyle ise benim odama koltuk ve yazı masası koydurur, birlikte otururuz ve şeref-i refâkatinizle müşerref oluruz" der. Fakat birlikte oturmaya dahi muvaffak olamayub on gün sonra o da infisâl eyler".

Ahmed Ârifî Paşa'yı takdir eden Ali Paşa[13]'nın, Eylül 1871 tarihinde vefatı üzerine sadrazamlık makamına Mahmud Nedim Paşa atanmıştır; ancak Mahmud Nedim Paşa hakkında şikayetlerin artması neticesinde[14] sadrazamlık görevi Temmuz 1872 tarihinde Midhat Paşa'ya verilmiştir.[15] Midhat Paşa'nın ilk icraatlarından birisi 1872 tarihinde Ahmed Ârifî Paşa'yı büyükelçi unvanı ile Viyana Sefaretine tayin etmesi olmuştur.[16] Sultan Abdülaziz, Ahmed Ârifî Paşa'nın tercümanlığa yatkınlığı ve nezaketli bir insan olmasından dolayı kendisini büyükelçilikten sonra tekrar 1873 tarihinde üçüncü defa Dîvân-ı Hümâyun Tercümanlığına atamıştır. Bu görevine ilâveten Matbûat Müdüriyeti ve ikinci defa Hariciye Müşteşarlığı görevine getirilmiştir. Sultan Abdülaziz'in takdirini kazanmış[17] olan Ahmed Ârifî Paşa, 1874 tarihinde vezâret rütbesi ve 7.500 kuruş maaşla Hariciye Nezâreti'ne tayin edilmiştir. Akabine murassa Osmanî ve birinci rütbe Mecîdî nişânlarıyla taltif edilmiştir.[18]

Osmanlı Devleti bürokrasisinde Ahmed Ârifî Paşa'nın saygınlığının artması ve Sultan Abdülaziz'in teveccühünü kazanması sadrazam Hüseyin Avni Paşa[19]'yı rahatsız etmiştir. Rahatsızlığının sebebi ise Ahmed Ârifî Paşa'yı rakip görmesi ve onun sadârete atanması kaygısının kendisinde tedirginlik yaratmış olmasıydı. XIX. yüzyıl Osmanlı-

[10] Gökbilgin 1978, s. 568.
[11] Küçük 1991, s. 370.
[12] Ali Fuad 1926, (21 Teşrin-i evvel 1926), s. 363.
[13] Beydilli 1989, s. 426.
[14] Akyıldız 2003, s. 375.
[15] Çetinsaya ve Buzpınar 2020, s. 7.
[16] İnal 2013, s. 962.
[17] Küçük 1988, s. 179.
[18] İnal 1970, s. 661.
[19] Gençer 1988, s. 526.

Rus ilişkilerinin belirleyici figürlerinden biri olarak gözüken Rus elçisi İgnatiyef, bu noktada devreye girmiştir. Ahmed Ârifî Paşa'nın sadârete gelmesi ihtimalini bertaraf edebilmek gayesiyle aleyhinde faaliyet yürütmüştür. Bu faaliyetleri neticesinde, 1875 tarihinde Hâriciye Nâzırlığı'ndan alınarak Maârif Nâzırlığı'na getirilmiştir.[20] Hâriciye Nâzırlığı'ndan alınması ile dış politikada söz sahibi olması önlenmiştir. Akabine kısa bir süre Ahmed Ârifî Paşa 50.000 kuruş maaşla Adliye Nâzırlığı görevine tayin olmuştur.[21] Ahmed Ârifî Paşa'nın, Adliye Nâzırlığı'ndan azledilmesi üzerine 1875 tarihinde ikinci defa 45.000 kuruş maaşla Viyana Sefareti memuriyetine atanmıştır.[22] Bu görevi esnasında Avusturya Hâriciye Nâzırı Andrassy Gyuta ile Osmanlı Devleti için büyük bir sorun olan Karadağ Meselesi hakkında bir görüşme yapmış olmasına rağmen bir netice elde edememiştir.[23]

Ahmed Ârifî Paşa, Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi meselesinde de aktif rol oynamıştır. Viyana'da gazetelere beyanat vermek suretiyle Sultan Abdülaziz'in hal'ine karşı çıkmıştır. Ahmed Ârifî Paşa, "*Vekil müvekkili azledemez. Binaenaleyh vükelânın kendilerini nasbeden bir padişahı hal' etmeleri doğru değildir*" diyerek düşüncesini açıklamıştır.[24] Ahmed Ârifî Paşa'nın gösterdiği bu cesaret 1876 tarihinde azline sebep olmuştur. Yerine Aleko Paşa atanmıştır,[25] ancak bu cesareti ile Sultan II. Abdülhamid'in takdirini kazanmıştır.[26] 1877 tarihinde Heyet-i Ayan Âzalığı'na akabine Âyan Riyaseti vekâletine ve ikinci defa Hariciye Nâzırlığı'na atanmıştır.[27]

Ahmed Ârifî Paşa, Osmanlı-Rus Harbi'nin Osmanlı Devleti aleyhine cereyan ettiği öngörüşü ile sadrazam ve kabine üyelerine danışmadan, Alman elçisine müracaat edip ondan Başvekil Prens Bismarck'tan barışa aracı olmasını istemiştir. Bu durum, sadrâzam Edhem Paşa'yı rahatsız etmiştir. Edhem Paşa'nın sadrâzamlığı döneminde en mühim hadise Osmanlı-Rus Harbi (1877- 1878) idi, ancak siyasî meselelerin çözümünde "asabî mizacı" yüzünden tam teşhis koyamıyordu.[28] Sadrâzam Edhem Paşa'nın durumdan haberdar olmasıyla barış istemenin zamansızlığı ve Ruslar'ın mağlup oldukları ifade edilmesi üzerine Ahmed Ârifî Paşa istifasını vermiştir.[29]

Ahmed Ârifî Paşa, 1877 tarihinde 45.000 kuruş maaş ile Paris Sefâreti'ne tayin edilmiştir.[30] O, bu görevi esnasında Osmanlı- Fransız münasebetlerinin karşılıklı anlayış içinde dostâne olması için çalışmıştır.[31] Paris'te en çok ilgilendiği husus Osmanlı Devleti'nin dış borçlarının ödenmesi konusu olmuştur. 1854 tarihinde Osmanlı Devleti'nin girmiş olduğu Kırım Harbiyle devletin borçlanması yıldan yıla artmıştır. 1877-1878 tarihlerinde meydana gelen Osmanlı- Rus Harbi esnasında harbin finansmanı

[20] BOA, İ.DH. 695/48606.
[21] BOA, DH. SAİDd.. 22/37.
[22] BOA, İ.HR.269/16156.
[23] BOA, İ.HR. 269/16205.
[24] İnal 2013, s. 963.
[25] BOA, İ.HR. 272/16364
[26] İnal 1970, s. 665.
[27] BOA, MB.İ. 37/235
[28] Aydın 1994, s. 419.
[29] İnal 2013, s. 966.
[30] BOA, İ.HR. 275/16715.
[31] Gökbilgin 1978, s. 569.

için çıkarılan tahviller halka arz edilmiştir; ancak bu tahviller satılamamıştır.[32] Bir müddet sonra dış borçlar yüzünden Osmanlı Devleti alacaklı devletler tarafından tehdit edilmiştir.[33]

Paris'te iken İtalya kralının tahta çıkışını tebrik için Ahmed Ârifî Paşa görevlendirilmiştir.[34] Roma'da bulunan Ahmed Ârifî Paşa'yı, İtalya kralı resmî surette kabul etmiştir. Ahmed Ârifî Paşa, krala "hüsn-ü kabulden dolayı" teşekkürlerini sunmuştur.[35] İtalya kralı ve kraliçesiyle yemekte bulunmuş ve İtalya kralı ile Mösyö Conti Ahmed Ârifî Paşa'ya yakında bir muharebenin olacağını söylemişlerdir.[36]

Ahmed Ârifî Paşa, iki yıl kadar yaptığı Paris elçiliğinden azledildikten sonra 1879 tarihinde Sicill-i Ahvâl Komisyonu Riyaseti'ne atanmıştır.[37] Hâriciye Nâzırlığı, Viyana ve Paris büyükelçiliklerinde bulunmuş deneyimli bir diplomatın Sicill-i Ahvâl Komisyonu'na atanması Osmanlı bürokrasisinde şaşkınlık yaratmıştır.[38] Ahmed Ârifî Paşa, Sicill-i Ahvâl Komisyonu Başkanlığı görevini yürütürken, Tunuslu Hayreddin Paşa sadrâzam idi. Hayreddin Paşa, devlet idaresinin reorganizasyonu için çalışmalar yapmıştır. Bu konuda, II. Abdülhamid'e lahiyalar sunmuştur.[39] II. Abdülhamid, sunulan lahiyalar hakkında devlet adamlarının düşüncelerine müracaat etmiştir. Bunlardan birisi de Ahmed Ârifî Paşa'dır. O, sunulan lahiyalara menfi bir düşünceyle yaklaşmıştır. Paşanın bu değerlendirmesi, Hayreddin Paşa'nın azledilmesinde etkili olmuştur.[40] II. Abdülhamid, 29 Ekim 1879 tarihinde Ahmed Ârifî Paşa'yı "başvekil" unvanıyla atamıştır.[41]

Abdurrahman Şeref Efendi[42], sadâret unvanının başvekâlet olarak değiştirilmiş olmasının sebebini şöyle izah etmektedir:

Hayreddin Paşa dahi işe gelmedi. Çünkü Kanun-ı Esâsî'nin icrâ-yı ahkâmını ve anın icâbâtından olan Meclis-i Mebûsan'ın ictimâ'ını ve mesûliyet-i vükelâ kâidesinin tatbikini ve bunlara müteferri bazı husûsları isteyib birbirini müteâkıb iki lâyiha takdîm etmiş ve marûzatı kabûl olununcaya kadar bir hafta Bâb-ı Âli'ye gitmemiş ve nihayet lâyihalarında tadâd ettiği yirmi kadar maddeden bazıları padişah tarafından tadîl edildiğinden sadâretten istifâsı vukû bulmuştur. Paşa-yı müşârün-ileyh lâyihaları dolayısıyla Bâb-ı Âlî'ye gelmemesi halkça kıyl ü kâli bâis olmakla güyâ usûl-i meşrutiyetten ayrılmadığını göstermek için Sultan Abdülhamid Ârifî Paşa'yı başvekil unvanıyla re's-i kâra getirmiştir. Başvekâlet üçüncü defa olarak ihyâ olunuyor idi.

Bu esnada İngiliz elçisi Layard, Osmanlı kabinesindeki İngiliz aleyhtarı kimseleri azlettirmek için çalışıyordu. Ahmed Ârifî Paşa'dan fazla bir şikayeti olmasa da Layard tekrar Midhat Paşa'yı sadârete getirmenin çaresini aramıştır. Bundan gayesi

[32] Uğur ve Karabulut 2022, s. 20-22.
[33] İnal 2013, s. 966.
[34] BOA., HR.TO. 497/9.
[35] BOA., HR.TO. 555/55.
[36] BOA., HR.TO. 555/57.
[37] BOA., İ.DH. 780/63473
[38] İnal 2013, s. 967.
[39] Çetin 1998, s. 58.
[40] İnal 2013, s. 213, s. 967.
[41] BOA., Y.EE. 75/25.
[42] Abdurrahman Şeref 1339, s. 298.

"Ermeni meselesi" haline gelecek olan "Anadolu ıslahatı" konusundaki fikriyatını uygulatmaktı. II. Abdülhamid, durumun farkında olduğu için sık sık kabine değişikliği yaparak İngilizlere taviz verilmesini önlemeye çalışmıştır.[43] Ahmed Ârifî Paşa, başvekil olduğunda Osmanlı Devleti birçok müşkülat ile uğraşmaktaydı. Bu müşkülatlar arasında Ermeni sorunu, Karadağ sorunu ve Osmanlı- Rus Harbi'nden sonra ortaya çıkan göç sorunlarıydı. Doğuda Şeyh Ubeydullah Efendi'nin çıkardığı isyan da Ahmed Ârifî Paşa'yı uğraştıran problemlerden biriydi.[44]

Ahmed Ârifî Paşa, iki ay yirmi dört gün süren başvekilliği sırasında aşarın bazı mahallerde maktuan ve bazı yerlerde emaneten idaresi ve Rumeli ile Anadolu'daki vilâyetlerin birtakımında da aşarın bir tecrübe olmak üzere arazi üzerinden alınması gibi uygulamalara yönelmiştir.[45] Ahmed Ârifî Paşa, İstanbul'un elektrikle aydınlatılması hususunda da çalışmalarda bulunmuştu.[46]

Ahmed Ârifî Paşa, kısa süren başvekilliği sırasında reformlar konusunda bütçeden hiçbir fon ayırmamış olması dolayısıyla azledilmiştir.[47] Bu hususta Maliye Nâzırı Zühdü Efendi, hazineye gelir sağlamak için gümrük gelirleriyle ilgili vergilerin belli bir süre bütün bankaların iştirak edeceği bir konsorsiyuma verilmesi veya yabancı bir kuruluşun idaresine bırakılmasını istemiştir. II. Abdülhamid bu görüşü savunanları hıyanetle itham etmiş ve Ahmed Ârifî Paşa hükümetinde ıslahatlar konusunda arzulanan hedeflere ulaşılamadığı gerekçesiyle hükümeti değiştirmiştir.[48] Başvekillik görevinden ayrılan Ahmed Ârifî Paşa, 1879 tarihinde Şûrâ-yı Devlet Reisliği'ne atanmıştır.[49] 1882 tarihinde de üçüncü defa Viyana Sefirliği'ne tayini çıkmıştır,[50] ancak bu göreve gidişi ertelenmiştir.[51] 1882 tarihinde Şûrâ-yı Devlet Reisliği'ne akabinde de üçüncü defa Hâriciye Nâzırlığı'na atanmıştır.[52]

Ahmed Ârifî Paşa, 1884 tarihinde Hâriciye Nâzırlığı görevinden azledilmiştir. Ali Fuad Bey[53] bu hususta şöyle demektedir:

Fransız muharrirînden olub Devlet-i Aliyye aleydârlığıyla ma'ruf bulunan "Gabriel Charmes", Sultan Abdülhamid tarafından "Panislâmizm" politikası ta'kib edilmekte olduğundan bahis olarak Avrupa'nın celb-i nazar-ı dikkat ve intibâhını mutazammın Débats gazetesiyle gâyet aleyhdârâne makâle neşretmesiyle…

Ahmed Ârifî Paşa'nın bu neşir üzerine Gabriel Charmes'e cevap vermek istemesi üzerine kendisi hakkında çıkarılan dedikodular sebebiyle Paşa görevinden

[43] Küçük 1991, s. 371.
[44] Karal 1988, s. 289.
[45] BOA., İ.MMS. 63/2934.
[46] BOA., İ.MMS. 64/3006.
[47] Küçük 1986, s. 49.
[48] Küçük 1991, s. 371.
[49] BOA., Y.EE. 75/26, BOA., Y.EE. 75/45.
[50] BOA., İ.HR. 286/17835.
[51] Küçük 1991, s. 371.
[52] Kuneralp 2003, s. 5.
[53] Ali Fuad 1926, s. 379.

alınmıştır.[54] 1885 tarihinde üçüncü defa atandığı Şûrâ-yı Devlet Reisliği'ni 1891 tarihine kadar sürdürmüştür.[55]

Ahmed Ârifî Paşa'nın 1879 tarihinde başvekillik makamından azledilmesiyle, Said Paşa başvekil olmuştur. Said Paşa, diğer mazûl sadrazamlar gibi Ahmed Ârifî Paşa'nın da kendisine muhalif olduğunu bilmekteydi.[56] Tahsin Paşa[57] da Said Paşa'yı "mağrur-ı kemal" olarak nitelemektedir. Ayrıca Said Paşa için:

Memlekette teferrüt daiyesine düşmüş olduğu için erbab-ı iktidarı çekemez ve adam yetişdiğini istemezdi. Saffet Paşa, Cevat Paşa, Ârifî Paşa gibi yetişmiş olanların da birer suretle hal-i akamette kalmalarına gayret ederdi, demiştir.

Kamil Paşa, sadâretin kendisine tevcihi noktasında Ahmed Ârifî Paşa'ya danışılması suretiyle heyet-i vükelânın tespit edildiğini belirtmiştir.[58] II. Abdülhamid'in bu yaklaşımı Âhmed Ârifî Paşa'nın padişah üzerinde olumlu bir etki bıraktığını göstermektedir.

Ahmed Ârifî Paşa, Ermeni hadisesinden dolayı Kamil Paşa'nın azledilmesi üzerine II. Abdülhamid tarafından saraya davet edilmiştir; ancak Ahmed Ârifî Paşa, teklif edilen sadâret makamını rahatsızlığından dolayı kabul etmemiştir. Bunun üzerine deneyiminden istifade edilmek üzere 1895 tarihinde Meclis-i Vükelâ Âzalığı'na tayin edilmiştir,[59] fakat hastalığının artmasından dolayı bir kez dahi Meclis-i Vükelâ'da bulunamamıştır.[60]

Mehmed Memduh[61], Ahmed Ârifî Paşa'nın saraya davet edilmesi konusunda verdiği malumatta:

Seneler geçtikten sonra bir gün Yıldız Sarayı'na davetle kendisine sadâret teklîf olunmuştu. Lakin oraya hasta bir hâlde geldi. Huzura kabul ile vücudca zayıf ve pek bî-takât olduğu görüldüğünden davet-i vâkı'â semeresiz kalmamak için Mecâlis-i Âliye'ye memur ve iltifât ve atıyye ile mesrûr buyurulmuştur, demekteydi.

5 Ocak 1895 tarihinde Cağaloğlu'ndaki konağında 67 yaşında veremden vefat etmiştir. Eyüp'te Bostan İskelesi'nde babasının yanına defnedilmiştir.[62]

Ahmed Ârifî Paşa, Avusturya, Fransa, Rusya, İran, Belçika, İtalya, Danimarka, İspanya, Prusya, Felemenk, Yunan, Romanya ve Saki Oldeburg Dükalığı tarafından devlet nişanı ile taltif edilmiştir.[63]

Joseph François Michaud'un 1849 tarihinde basılan üç ciltlik *Histoire des Croisades* adlı eserinin bir kısmını Ahmed Ârifî Paşa, Ali Fuad Bey ve Edhem Pertev Paşa birlikte *Emrü'l-acîb fî târîhi ehli's-salib* adıyla tercüme ederek İstanbul'da neşretmişlerdir.[64]

---

[54] Küçük 1991, s. 371.
[55] Pakalın 2008, s. 115.
[56] Said Paşa 1328, s. 32.
[57] Tahsin Paşa 2008, s. 77.
[58] Kâmil Paşa 1329, s. 6-7.
[59] Pakalın 2021, s. 286.
[60] İnal 2013, s.973.
[61] Mehmed Memduh 1328, s. 38-39.
[62] İnal 1970, s. 666.
[63] BOA., DH. SAİDd. 22/37.
[64] Ahmed Ârifî Paşa, Ali Fuad Bey ve Edhem Pertev Paşa, s. 5.

Ahmed Ârifî Paşa'nın dört oğlu vardı. Bunlardan Mustafa Şekib Bey, Stockholm Sefirliğinde bulunmuştur. Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın kızı Emine Hanım ile evlenmiştir. Diğer oğlu İsmail Edib Bey Hâriciye memuru idi. Hâriciye memurluklarında bulunmuş olan Mehmed ve Ali Bey adlarındaki iki oğlu sağlığında vefat etmişlerdir.[65]

Şahsiyeti

Ahmed Ârifî Paşa, babası Mehmed Şekib Paşa'nın, Viyana Sefirliği zamanında birinci kitabet görevini ifâ ederken siyasî ilimlerle alakadar olmuştur. Ali Paşa'nın birinci murahhaslığında, Viyana ve Paris Konferanslarında bulunarak diplomasinin inceliklerini öğrenmiştir.[66]

Ahmed Ârifî Paşa'nın sanatçı yönü de vardı. Alafranga piyano çalmakta yetenekliydi. II. Abdülhamid, Ahmed Ârifî Paşa vasıtasıyla Viyana'dan notalar getirtmiştir. Huzurunda notalardan ve musikiden sohbet etmişlerdir.[67]

İbnülemin Mahmud Kemal İnal[68], Ahmed Ârifî Paşa için şöyle demiştir:

Güzel yazı öğrenmeğe çalışan bir çocuğun meşk yazması gibi kemali itina ile yazar ve imzasını –resm yapar gibi- dikkatle koyardı.

İbtidayi neş'etinden beri iffet ve namusunu, şeref ve haysiyetini muhafaza etmiştir. Umur-u siyasiyyeye vâkıf olmakla beraber Reşid ve Ali Paşalar gibi bihakkın diplomat unvanını ihraz edebilecek mertebede yükselememiştir.

İnal[69], Ahmed Ârifî Paşa'nın şahsiyetini, *"... gayet ağır başlı merasime son derece riayetkâr ve eslâfından bazı ukelâ! gibi muhatabının resmî rütbesine göre muamele etmekle şöhret şiar idi*" şeklinde ortaya koymuştur. İnal[70] bir başka değerlendirmesinde de kendisi için şöyle yazmıştır:

Yarım asırlık memuriyet hayatında hiçbir suretle lekelenmemiştir. Meslek sahibi olduğundan her boyaya boyanmaz, fikrinde sebat eder, her devrin icabatına göre hareket etmez, fırıldak gibi hevaya tâbi olmaz idi.

M. Tayyib Gökbilgin[71], Ahmed Ârifî Paşa'nın şahsiyetini şöyle tanımlamaktadır:

…Diplomatik ıstılahların Türkçeleştirilmesinde büyük hizmeti görülmüştür. Kendisinin münevver, müstakim ve hâluk bir devlet adamı olduğunda herkes müttefiktir; herkese karşı iyilik ve insaniyet gösterirdi. Buna misâl olarak, başvekâlete geçer geçmez, Mahmud Nedim Paşa'ya maaş tahsisi ve selefi Hayreddin Paşa'ya da mâzûliyet maaşı itasına teşebbüs etmesi..

Sabah Gazetesi'nin 24 Teşrin-i sâni 1311 (6 Kânun-ı evvel 1895) tarihli sayısında çıkan "İrtihal[72]" başlıklı yazıda Ahmed Ârifî Paşa şöyle değerlendirilmiştir:

---

[65] Pakalın 2008, s.115.
[66] İnal 2013, s.974.
[67] İnal 2013, s.977.
[68] İnal 1970, s.666.
[69] İnal 2013, s. 980.
[70] İnal 2013, s. 982.
[71] Gökbilgin 1978, s570.
[72] İrtihal, Sabah, 6 Kanun-i evvel 1895.

Müşârun-ileyh şimdiye kadar bulunduğu hidemat-ı saltanat-ı seniye cümlesinde kemâl-i istikâmet ve iffetle saltanat-ı seniyyeye hidmet etmiş ve ahlâk-ı memduhası dahi cümlenin müsellemi bulunmuş olduğundan zıyâ'ı idisi mucib-i te'essürü azmedir.

Mehmed Süreyya Bey[73], Ahmed Ârifî Paşa'nın şahsiyeti ile alakalı olarak şunu ifade etmiştir:

Arabî, Fârisî ve Fransızca'ya ve hukuk-ı milel ve târîh ve inşâ ve kitâbete âşinâ ve hüsn-ü hat sâhibi, afif, nedîm, müstakim, halim ve umur-ı siyâsiyeyye vâkıf bir zât-ı edib ve nahif idi.

Hayreddin Nedim[74] *Vesaik-i Tarihiyye ve Siyâsiyye Tetebbu'atı* adlı eserinde Ali, Fuad ve Reşid Paşaların iyi yetişmiş bürokratlar olduğunu ifade ettikten sonra Matbû'ât-ı Ecnebiyye Müdürü müteveffâ Nişân Safer Efendi'ye istinaden "*Bizde Ali Paşa merhumdan sonra iki yarım Hâriciye Nâzırı gelmiştir. Bunlardan biri Safvet Paşa, diğeri de Arifî Paşa merhum idi*." ifadesini derç etmiştir.

Şemseddin Sami[75], Ahmed Ârifî Paşa için, "*Müstakîm, edib, halim ve halûk bir zât idi*" ifadesini kullanmıştır.

Mehmed Memduh[76] ise, "*İstikâmetle maruf ve ehliyetle mevsuf, halîm ve selîm bir zât idi. Miyânede hukuk ve vüsuk kadîm olduğundan ekser vakit görüşülür idi."* şeklinde Ahmed Ârifî Paşa'yı tanımlamıştır.

Sonuç

Ahmed Ârifî Paşa, hem Sultan Abdülaziz hem de Sultan II. Abdülhamid dönemlerinde Osmanlı Devleti'nde çeşitli idarî görevlerde bulunmuştur. Her iki sultanın da teveccühünü kazanmıştır. II. Abdülhamid tarafından başvekillik görevine atanmıştır. 1895 tarihinde II. Abdülhamid, üzerinde bıraktığı olumlu intibanın neticesi olarak ikinci kez başvekilliğe atamak istemiştir; fakat sağlığı buna el vermediği için bu görevi kabul etmemiştir. Ahmed Ârifî Paşa'nın tecrübesinden istifade etmek için kendisi Meclis-i Vükelâ azâlığına tayin edilmiştir, ancak meclis toplantılarında bulunamamıştır ve çok kısa sürede vefat etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin hem içte hem de dıştaki çalkantılı döneminde gerekli hassasiyet içinde görevini yapmaya gayret etmiştir. Büyükelçilik ve Hâriciye Nâzırlığında edindiği tecrübe ile diplomatik terimlerin Türkçeye kazandırılmasında önemli gayreti olmuştur.

Ahmed Ârifî Paşa, piyano çalmaya meraklı idi. II. Abdülhamid ile musiki üzerine sohbetler yapmıştır. Onun şahsiyetiyle ilgili yapılan değerlendirmelerde en belirgin özelliği haysiyetli, iyi niyetli ve iyilik yapmayı seven bir şahsiyet olarak nitelendirilmesidir. Bunun yanında genel siyasete vâkıf bir şahsiyetti. Kendisini değerlendiren bazı görüşlere göre ise o, Reşid ve Ali Paşalar kadar başarılı bir diplomat olmamıştır.

[73] Mehmed Süreyya 1311, s. 280.
[74] Hayreddin Nedim 1326, s. 55.
[75] Şemseddin Sami 1311, s. 3043.
[76] Mehmed Memduh 1328, s. 39.

KAYNAKLAR

a. Başkanlık Osmanlı Arşivi

BOA, DH. SAİDd. 22/37
BOA, HR.SFR.3. 267/30
BOA, HR.TO. 497/9
BOA, HR.TO. 555/55
BOA, HR.TO. 555/57
BOA, İ.DH. 780/63473
BOA, İ.DH. 695/48606
BOA, İ.HR. 286/17835
BOA, İ.HR. 275/16715
BOA, İ.HR. 269/16156
BOA, İ.HR. 269/16205
BOA, İ.HR. 272/16364
BOA, İ.MMS. 63/2934
BOA, İ.MMS. 64/3006
BOA, MB.İ. 37/235
BOA, Y.EE. 75/25
BOA, Y.EE. 75/26
BOA, Y.EE. 75/45

b. Dergi ve Gazete Makalesi

Ali Fuad, "Tercümân-ı Dîvân-ı Hümâyûn Ârifî Bey, Başvekil Ârifî Paşa", *Servet-ı Fünûn*, 21 Teşrin-i evvel 1926, Sayı: 1575-101, s. 363.

Ali Fuad, "Başvekil Ârıfî Paşa", *Servet-i Fünûn*, 28 Teşrin-i evvel 1926, Sayı: 1576-102, s. 379.

"İrtihal", *Sabah*, 6 Kanun-ı evvel 1895.

c. Telif Eserler

Abdurrahman Şeref 1339 Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, Matbaa-ı Âmire, İstanbul.

Akyıldız 2003 Ali Akyıldız, "Mahmud Nedim Paşa" *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* Cilt:27, Ankara, 374-376.

Akyıldız 2017 Ali Akyıldız, "İnsanı Yazmak: 19. Yüzyıl Osmanlı Biyografi Yazıcılığı ve Problemler Üzerine Bir Değerlendirme" *Osmanlı Araştırmaları,* Cilt: 50, Sayı: 50, 219-242.

Aydın 1994 Mahir Aydın, "Edhem Paşa İbrâhim" *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 10, İstanbul, 418-420.

Aykurt 2024 Çetin Aykurt, "Osmanlı Tarih Yazıcılığında Biyografinin Önemi ve Problemler" *Prof. Dr. Fahrettin Tızlak'a Armağan*

Kitabı, (Ed.: Güven Dinç, Diren Çakılcı), Palet Yayınları, Konya.

Beydilli 1989 Kemal Beydilli, "Mehmed Emin Ali Paşa" *Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* Cilt: 2, İstanbul, 425-426.

Çetin 1998 Atilla Çetin, "Hayreddin Paşa, Tunuslu" *Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* Cilt: 17, İstanbul, 57-60.

Çetinsaya ve Buzpınar 2020
Gökhan Çetinsaya ve Ş. Tufan Buzpınar, "Midhat Paşa" *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 30, Ankara, 7-11.

Gencer 1998 Ali İhsan Gencer, "Hüseyin Avni Paşa" *Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* Cilt:18, İstanbul, 526-527.

Gökbilgin 1978 M. Tayyib Gökbilgin, "Ârifî Paşa" *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 1, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.

Hayreddin Nedim 1326 Hayreddin Nedim, *Vesaik-ı Tarihiyye ve Siyasiyye Tetebbuatı*, Cilt:5, Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul.

İnal 1970 İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar,* Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.

İnal 2013 İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar,* Cilt: VI-X, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.

Kâmil Paşa 1329 Kâmil Paşa, *Hâtırât-ı Sadr- ı Esbak Kâmil Paşa*, Matbaa-i Ebüzziyâ, Cilt: 1, İstanbul.

Karal 1988 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: VIII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Kırmızı 2013 Abdülhamit Kırmızı, *Otur Baştan Yaz Beni- Oto/biyografiye Taze Bakışlar,* İstanbul.

Küçük 1986 Cevdet Küçük, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı,* Türkiyat Matbaacılık, İstanbul.

Küçük 1988 Cevdet Küçük, "Abdülaziz" *Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* Cilt: 1, İstanbul, 179-185.

Küçük 1991 Cevdet Küçük, "Ârifî Ahmed Paşa" *Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* Cilt: 3, İstanbul, 370-371.

Kuneralp 2003 Sinan Kuneralp, *Son Dönem Osmanlı Erkân-ı ve Ricali (1839-1922)*, İsis Ltd., İstanbul.

Kurşun 2008 Zekeriya Kurşun, "Said Paşa, Küçük" *Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* Cilt: 35, İstanbul, 576-578.

Mehmed Memduh 1328 Mehmed Memduh, *Esvât-ı Sudûr,* Vilayet Matbaası, İzmir.

Mehmed Süreyya 1311 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Cilt: 3, Matbaa-ı Amire, İstanbul.

Michaud ? Joseph François Michaud, *Emrü'l-acîb fî târîhi ehli's-salib,* (Çev: Ahmed Ârifî Paşa, Ali Fuad Bey ve Edhem Pertev Paşa), İstanbul.

Pakalın 2008 — Mehmed Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli,* Cilt: 3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Pakalın 2021 — Mehmed Zeki Pakalın, *Son Sadrazamlar ve Başvekiller*, (Yay. Haz. Ayşe Kavak ve diğerleri), Cilt: 4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Polat 2025 — Serkan Polat, "III. Ahmed'in Kızı Zübeyde Sultan'ın Nişan ve Nikâh Merasimleri (1748 ve 1749)" *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Sayı: 21, 168-181.

Render ve diğerleri 2024 — Hans Render ve diğerleri, "Biyografik Dönemeç: Beşerî Bilimlerde ve Toplumda Bir Yöntem Olarak Biyografi" *Biyografik Dönemeç,* VakıfBank Yayınları, İstanbul.

Said Paşa 1327 — Said Paşa, *Said Paşa'nın Hatıratı*, Cilt: 1, Sabah Matbaası, Dersaadet.

Şemseddin Sami 1311 — Şemseddin Sami, *Kâmûsül-Alâm*, Cilt: 4, Mihran Matbaası, İstanbul.

Tahsin Paşa 2008 — Tahsin Paşa, *Abdülhamit Yıldız Hatıraları,* İmge Kitabevi, Ankara.

Uğur ve Karabulut 2022 — Ahmet Uğur ve Recep Karabulut, "Osmanlı Devletinde Dış Borçlar ve Tasnifi (1854-1914)" *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 23, Temmuz 2022, 17-36.

SUMMARY

Born in 1830 in Istanbul, Ahmed Ârifî Pasha was educated by private tutors. He also took geography, history, economics-politics, international law and geology courses. Ahmed Ârifî Pasha was fluent in Arabic, Persian and French. In 1845, he was appointed to his first position in the Ottoman State as an apprentice at the Dîvân-ı Hümâyun Pen.

When his father, Mehmed Şekib, was ambassador to Vienna, he was appointed as the First Head Clerk. When Ahmed Ârifî Pasha returned to Istanbul, he worked at the Translation Room of the Sublime Port. He attended the conference held in Vienna, 1855 and the one held in Paris, 1856 both of which ended the Crimean War, as the chief clerk of the first member Ali Pasha. This situation made a contribution to Ahmed Ârifî Pasha's diplomatic career development.

In 1856, he served as the First Translator of the Dîvân-ı Hümâyun. With the appointment of Mahmud Nedim Pasha to the office of Grand Vizier in 1871, there were frequent changes of duty. Ahmed Ârifî Pasha, who was affected by these duty changes, served as the Undersecretary of the Ministry of Foreign Affairs, the Translator of the Dîvân-ı Hümâyun, the Undersecretary of the Müşir of Tophane, the Chairman of the

Executive Society of the Ministry of Justice and the Second President of the Legal Department.

One of the first actions of Grand Vizier Midhat Pasha was to appoint Ahmed Ârifî Pasha as ambassador to Vienna in 1872. In 1877, he was appointed as ambassador to Paris. During this assignment, he endeavoured to make Ottoman-French relations friendly with mutual understanding. In Paris, what he was most interested in was the issue of payment of the foreign debts of the Ottoman State. With the Crimean War, which the Ottoman State entered in 1854, the state's indebtedness increased year by year. During the Ottoman-Russian War of 1877-1878, the bonds issued for the financing of the war were offered to the public. However, these bonds could not be sold. After a while, the Ottoman State was threatened by creditor states due to foreign debts.

While in Paris, Ahmed Ârifî Pasha was assigned to congratulate the King of Italy on his enthronement. The King of Italy officially received Ahmed Ârifî Pasha who took place in Rome. Ahmed Ârifî Pasha thanked the King 'for his kind reception'. He dined with the King and Queen of Italy and the King of Italy and Monsieur Conti told Ahmed Ârifî Pasha that a battle was imminent. Ahmed Ârifî Pasha served as Minister of Foreign Affairs, Minister of Education and Minister of Justice. He served as the chairman of the Sicill-i Ahval Commission. When Ahmed Ârifî Pasha was the chairman of the Sicill-i Ahvâl Commission, the grand vizier was Tunuslu Hayreddin Pasha. Hayreddin Pasha worked for the reorganisation of the state administration. In this regard, he submitted lahiyas to Abdülhamid II. Abdülhamid II consulted the opinions of statesmen about the submitted lahiyas. One of them was Ahmed Ârıfî Pasha. Ahmed Ârıfî Pasha approached the submitted lahiyas with a negative opinion. Upon this evaluation, Hayreddin Pasha was dismissed. Ahmed Ârifî Pasha, who gained the trust of Sultan Abdülaziz, also gained the trust of Abdülhamid II. On 29 July 1879, he was appointed to sadâret by Abdülhamid II with the title of Chief Deputy. Meanwhile, Layard, the British ambassador, was working to have the anti-British members at the Ottoman cabinet dismissed. He did not have much complaint with Ahmed Ârifî Pasha. However, Layard tried to find a way to bring Midhat Pasha back to the sadâret. His aim was to have his ideas on 'Anatolian reforms' implemented which would become the 'Armenian issue'. Abdülhamid II, aware of the situation, tried to prevent any concessions to the British by making frequent cabinet changes.

When Ahmed Ârifî Pasha became the Chief Deputy, the Ottoman State was dealing with many problems. Some of these problems were the Armenian issue, the problem of Montenegro and the migrations that emerged after the Ottoman-Russian War. On the other hand, Ahmed Ârifî Pasha was also troubled by the rebellion of Sheikh Ubeydullah Efendi in the east.

Ahmed Ârifî Pasha served as chief deputy for two months and twenty-four days. During this period, in some of the provinces in Rumelia and Anatolia, he implemented practices such as the levying of ashar on land in order for practice to be an experience. Ahmed Ârifî Pasha was the first statesman to think about electricity in Istanbul. The reason for Ahmed Ârifî Pasha's dismissal was that he had not allocated any funds for the reforms planned to be made in the Ottoman State. In this regard, Zühdü Efendi, the Minister of Finance, wanted taxes related to customs revenues to be given to a

consortium in which all banks would participate for a certain period of time or to be left to the administration of a foreign organisation in order to provide income to the treasury. Abdülhamid II accused the proponents of this view of treason. Thereupon, he changed the government with the reason that the desired goals in terms of reforms could not be achieved during Ahmed Ârifî Pasha government.

Ahmed Ârifî Pasha also served as the head of the State Council. Although he was asked to be appointed to the office of sadâret for the second time by Abdülhamid II, he did not accept this duty because of that his health did not allow him to do so. Thereupon, he was appointed as a member of the Assembly of the Council in order to benefit from his experiences and opinions. However, he could not attend the sessions of the parliament due to his illness.

He endeavoured to perform his duty with the necessary sensitivity during the turbulent period of the Ottoman State both at home and abroad. With the experience he gained as Ambassador and Minister of Foreign Affairs, he made significant efforts to introduce diplomatic terms into Turkish.

A portion of three-volume work *Histoire des Croisades* of Joseph François Michaud which was published in 1849 was translated and published in Istanbul by Ahmed Ârifî Pasha together with Ali Fuad Bey and Ethem Pasha under the title *Emrü'l-acîb fî târîhi ehli's- salib*.

He died on 5 January 1895 in his mansion in Cağaloğlu at the age of 67 from tuberculosis. He was buried next to his father in Bostan Iskelesi in Eyüp.

Ahmed Ârifî Pasha was honoured by Austria, France, Russia, Iran, Belgium, Italy, Denmark, Spain, Prussia, the Dutch, Greece, Romania and Duchy of Saki Oldeburg with state orders, too.

Ahmed Ârifî Pasha was interested in playing the piano. He used to have conversations with Abdülhamid II on music. In the evaluations made about his personality, the most prominent characteristic of him is that he is considered as a well-intentioned person who loves to do good. Besides, he was a person who had a good command of general politics. Some of the people who evaluate him are of the opinion that he was not a diplomat like Reşid and Ali Pashas.